

Неделина Здравкова, Дочка Цветкова

(Стара Загора, България)

ВЪЗПИТАТЕЛНАТА РАБОТА НА УЧИТЕЛЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНИЯ ИНТЕРЕС ПРИ ДЕЦА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Социалният интерес е ключова концепция в теорията А. Адлер. Представени са възгледите на А. Адлер за социалния интерес и връзката му с условията на средата в която расте и се развива детето. В статията представяме резултати от проучване на развитието на социалния интерес при деца в предучилищна възраст, отглеждани в семейство и в институция.

Ключови думи: социален интерес, социална институция, деца лишени от родителска грижа.

Social interest is a key concept in the theory of A. Adler. In this paper we present the results of the study of the development of social interest in preschool children reared in family and in institutions.

Key words: social institution, children without parental care, social interest, social institution

Главна идея в системата от възгледи на Алфред Адлер е концепцията, която се основава на разбирането, че индивидът не може да бъде отделен от социума. Едни от най- зрелите и най- оригинални негови трудове са посветени на социалния интерес. А. Адлер приема тезата, че социалните подбуди стоят в основата на човешката мотивация. От гледна точка на тези схващания на А. Адлер хората са мотивирани от вродения социален интерес, който ги „заставя” да подчинят личните ползи на общото благо.

А. Адлер основава психологията си на понятието *Gemeinschaftsgefühl*, немски неологизъм, който е преведен като обществен интерес, социално чувство, общностно чувство, чувство за солидарност, социален смисъл, свързаност на човек с човека, чувство за партньорство в човешкото общество.

В основата на вижданията на А. Адлер за социалния интерес лежи „чувството за принадлежност” към човешката раса, т.е. стремежът на индивида да принадлежи. Целта на всички хора, включително и на децата е

да принадлежат към определена социална група или общност. „Всяко дете иска да принадлежи, да бъде значимо, да зачита и да го зачитат първо в семейството и по-късно в широкото общество” [5: 36].

В индивидуалната психология на А. Адлер всяко човешко поведение се разглежда и интерпретира в социален контекст, у всяко човешко същество се наблюдава естествено чувство за общност или социален интерес, разбиран като вроден стремеж към социални взаимоотношения и сътрудничество. А. Адлер предлага следната формулировка на „чувството за общност” или социален интерес - „Чувството за общност не е вродено, то е само природна даденост, която трябва да се развие съзнателно. Не можем да разчитаме на т.н. „социален инстинкт”, защото изявата му зависи изцяло от възгледите и представите на детето за неговото обкръжение” [3: 49].

Според А. Адлер е важно да се развива тази природна даденост, която е заложена във всеки човек, но за това е необходима благоприятна среда и подходящо възпитание в семейството. Майката има основни функции в този процес - нейна е задачата да възпитава у детето чувство за сътрудничество, интерес, приятелско отношение към членовете на семейството, а след това и извън него. Той определя майчината фигура като уникална, защото тя играе решаваща роля за развитие на социалния интерес у детето. Именно майката, контактът с която е първи в живота на детето и му оказва най-голямо влияние, полага огромни усилия за развитие на социалния интерес [10: 27]. „Майката трябва стъпка по стъпка да създава у детето интерес към останалите хора и към заобикалящия го свят...тогава тя ще види как у детето ѝ се развива чувството за общност, самостоятелност и смелост. Така и детето ще открие своята собствена цел – да бъде събрат и приятел, добър сътрудник и истински партньор в любовта” [3: 50].

А. Адлер многократно отбелязва, че за равнището на развитие на социалния интерес е необходимо специално възпитание и упражняване. Това качество, макар че е природна даденост на човека, се схваща като развиващо се единствено в социален контекст и в частност чрез ранното взаимодействие на детето първо с майката, а след това и с другите близки.

Съществуват множеството изследвания и проучвания, които доказват, че децата растат и се развиват най-добре, когато живеят в стабилни, сигурни и осигуряващи добро възпитание семейства. В статия „За нуждите на детето от нежност” А.Адлер пише: „Децата искат да бъдат прегръщани, галени, хвалени, имат слабост към гушкане, искат винаги да са близо до обичаната личност, искат да ги вземат в леглото при нея и т.н.” „Те...са щастливи от една прегръдка, от една целувка, от приятелско лице, от любезна дума” [2: 20]. По-късно тази нужда от нежност се насочва към любезни отношения, от където произтичат и любовта към роднините, приятелството, чувството за общност и любовта. А.Адлер неколкократно повтаря, че нуждата от нежност е предварителна форма на чувството за общност” [2:20].

Детето, което расте в условията на институционална грижа се развива различно от детето, което се отглежда в семейство. Дефицитите на грижа, невъзможността за непрекъснато индивидуално внимание и общуване, насърчаване и стимулиране на развитието са фактори, които довеждат до изоставане в психичното развитие на детето и в следствие на това до ниски нива на социален интерес. “Веднага след раждането си детето, което попада в семейство, заема своето място ...у детето бързо се развива вкус към ласки, емоционална привързаност, усещане за собствена значимост, то расте в атмосфера на топлина, грижа и сигурност [9:50]. Това не се случва с децата, попадащи в институция.

Ако нуждата от майчини грижи не е била удовлетворена, децата стават отчуждени, те не могат да намерят някой, към когото да се привържат за постоянно и остават отчуждени и равнодушни [6:9].

Всички тези фактори оказват влияние върху развитието на нивото на социален интерес при децата отглеждани в институция. Децата в институция са подложени на такива жизнени ситуации, в които нямат възможност да удовлетворят потребността си от любов и принадлежност.

Тъй като индивидът се намира в социален контекст, социалния интерес се явява решаващ фактор за неговата адаптация. Нарушената адаптация се характеризира с преувеличено чувство за малоценност, неразвит социален интерес и нежелание за сътрудничество.

Значението на социалния интерес се проявява в множество форми, но по-конкретно се свързва с приспособяването, готовността на човек да си сътрудничи и да помага. Друга форма е емпатията, способността за емпатично разбиране на мислите, чувствата и опита на другия. «Емпатията и разбирането са същности на социалното чувство, на хармония с вселената (...). Ние говорим за идентификация, когато детето се стреми да стане като баща си, да вижда с очите на баща си, да го „разбира“ и по този начин има полезна цел пред себе си.» [12:136 – 137].

Социалният интерес е свързан с общото психично развитие и в частност с речта. „Речта, едно от най- големите постижения на живота не е нещо, постигнато от индивида, а тя се появява като резултат от сътрудничеството. Речта би била немислима без да има интерес към другия“ [11:172]. А. Адлер обръща особено внимание на развитието на говора при децата и показва неговата тясна връзка с развитието на социалния интерес. „Развитието на говора се ускорява или затруднява от редица фактори, но на първо място от степента на чувството за общност. Деца с чувство за общност, които изпитват желание да влязат в

съприкосновение със своите събратя – хората, се научават да говорят много по-бързо и по-лесно от децата, които странят от тях.” [1: 35].

Изоставането в развитието на речта у децата от социалните домове, бедността на речника е предпоставка за ограничаване на социалните контакти и взаимодействия с обкръжението. В резултат на това децата изпитват трудности в адаптацията към средата и невъзможност за социална интеграция. Това говори за затвореност и изолираност на детето от социалната среда, което подсказва за слабо развит социален интерес. А. Адлер добавя, че „децата със затруднения при разговор или при контактите с останалите хора обикновено не притежават особено добре развито чувство за общност” [1:70] .

През 1974 година В. Манова Томова изследва психомоторното развитие при деца в норма, отглеждани в институция и установява, че кривата на квотиентите на говора лежат в границите на “слабото развитие” (80-89 %). По същата методика през 2004 година Ж. Стойкова провежда изследване с недоносени деца от 0 до 3 години, отглеждани в институция и установява, че квотиентите им на развитие на говора се намират в границите на “критичното развитие” (под 70%) [9].

Резултатите от цитираните изследвания показват, че депривационните условия, в които са отглеждани децата са повлияли негативно и върху развитието на звуковата страна на речта. Задържането в развитието на речта при деца, отглеждани в домове, също е следствие на непълноценното общуване с възрастния. „Ако при дадено дете липсва широка основа за участие в обществото, ако то расте изолирано, тогава и развитието на говора при него е възпрепятствано и забавено” [1: 70].

Предучилищната възраст е сензитивен период в социалното развитие на човека и както твърди А. Адлер и за развитие на социалния интерес на детето. Въпреки, че развитието на социалния интерес у човека започва от майката, предучилищното възпитание също допринася за повишаване на равнището на

социалния интерес у детето. Социалното развитие на детето в предучилищна възраст се осъществява чрез активни целенасочени дейности по усвояване на предметния свят и света на отношенията между хората. Социално-личностното развитие на децата предполага формиране у тях на положително отношение към себе си, към другите хора, обкръжаващия свят, формиране на комуникативни и социални компетентности. Овладяването на навици за социална адаптация е възможно при условията на целенасочено възпитателно въздействие. Показатели за социална адаптация са самооценката, представите на детето за начините и нормите на социално взаимодействие, сътрудничеството, общуването и социалната компетентност. Социалната компетентност включва поведението на детето в обкръжението на връстниците и възрастните, отразява умението му да се ориентира във възникналата ситуация, да разбира и осъзнава същността и причините за възникването ѝ, да проявява емоционална чувствителност към състоянието на обкръжаващите го хора. „Нивото на развитие на чувството за общност определя системата от представи и идеи за себе си и света, които си създава всеки човек. Неадекватността на тази система създава препятствия пред личностния растеж и е показател за ниското ниво на развитие на социалния интерес” [7: 121].

Върху основата на тези теоретични постановки нашият екип ориентира **целта** на изследването към проучване на развитието на социалния интерес при деца в предучилищна възраст, отглеждани в семейство и в институция. Най-важната задача е да се да се направи сравнителен анализ на равнището на социален интерес между децата отглеждани в семейна и институционална среда.

Хипотезта, която формулирахме на базата на проучената литература допуска, че при децата, отглеждани в семейна среда равнището на социален интерес е по-високо от това на децата отглеждани в институция.

Обект на изследването са 15 деца отглеждани в семейна среда и 14 деца настанени в дом за деца лишени от родителска грижа на 5-7 годишна

възраст. Обектите са изследвани чрез оценките дадени от техните родители и възпитатели.

Анализирани са основните параметри, които характеризират равнището на социален интерес при децата в тази възраст, свързани с развитието на говора и комуникативните умения, социално-емоционалното развитие, игровата дейност, познавателните умения, навиците и уменията за самообслужване.

Инструментариум и процедура на изследването:

За целите на изследването е създаден въпросник, чийто въпроси са конструирани (съответстват) въз основа на следните четири показателя – отношение към другите (към връстниците, членовете на семейството или институцията); социо-комуникативни умения; сътрудничество; помощ.

Въпросникът е разработен на базата на нормите за социализация на децата в предучилищна възраст на Синди Маккоули и Кетлин Уолтън, разгледани в светлината на индивидуалната психология [13]. С цел по-голяма обективност са използвани и нормите за социализация за същата възраст на Съзън Игнелзи [4: 53].

Въпросите отговарят на критериите за социализация представени от Рой Кърн и Уилиам Кърлет в теста за оценка на основните адлериански скали за междуличностен успех (BASIS-A). Основни скали, които съдържа теста са: Социален интерес; Съобразяване с правилата; Поемане на отговорност; Потребност от признание; Предпазливост. [8]

Въпросникът съдържа 27 съждения, които се отнасят до различни аспекти на социализацията на децата, свързани с взаимоотношенията с другите (възрастни и връстници), помощ, сътрудничество и социо-комуникативни умения.

Процедурата на изследването: въпросникът е попълнен от родители на деца посещаващи детска градина и възпитатели на деца, отглеждани в

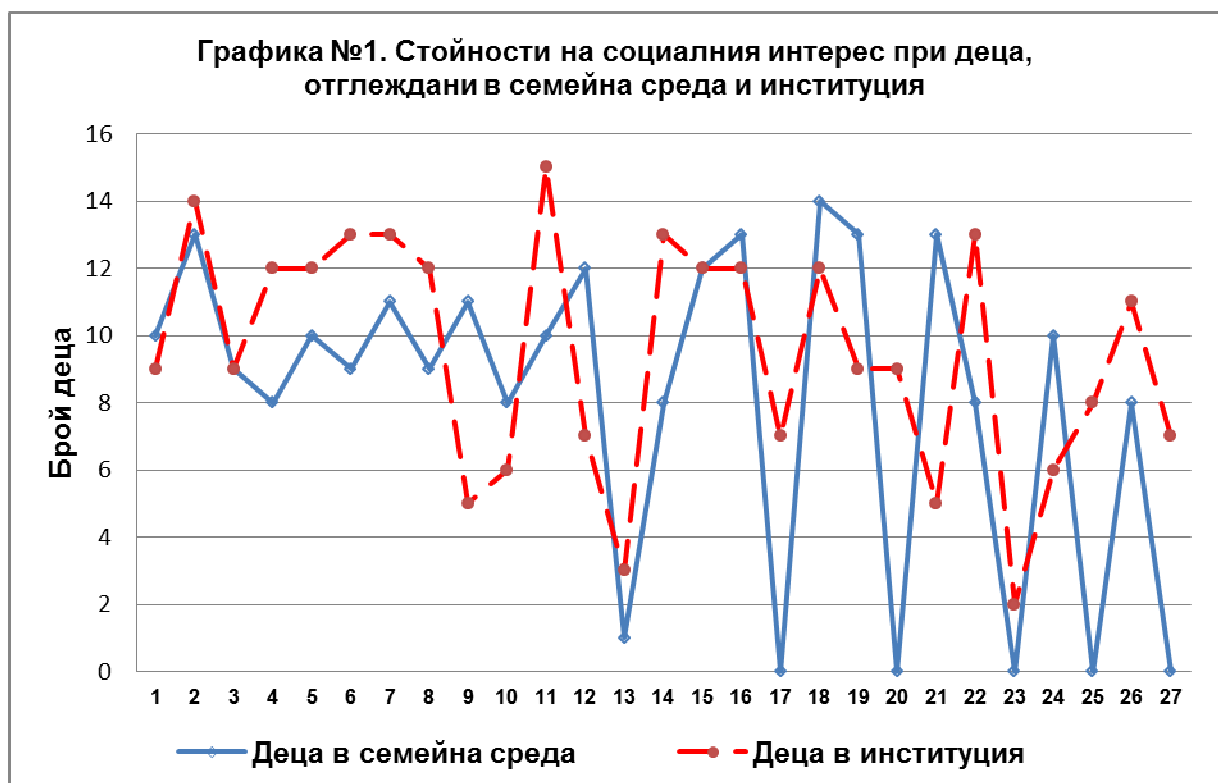
институция. Те оцениха в двубална скала (да-не) развитието на уменията на децата в различни области на социалния живот.

Математико-статистическа обработка на резултатите

За обработката на получените резултати сме използвали два метода. Графичен – чрез построяване на криви на социалния интерес за двете извадки изследвани деца и чрез метода на Т-критериите за сравняване на средните величини.

Резултати и обсъждане:

Резултатите от изследването и на двете извадки са представени чрез графика №1 и таблица №1.

Графиката показва различията в развитието на социалния интерес при деца отглеждани в различни условия. Кривата на развитие на социалния интерес

при деца отглеждани в институция показва значително по-ниски стойности, отколкото при децата отглеждани в семейна среда.

Таблица №1 Средни стойности на развитие на социалния интерес при деца, отглеждани в семейна среда и институция.

стойности	X	nv	$\sum X$	$\sum X^2$	σ	nd
Деца отглеждани в семейство	9,48	27	256	2752	3,53	15
Деца отглеждани в институция	8,14	27	220	2360	4,7	14

Сравнението на абсолютните числа на средните стойности в двете извадки показват приоритет на децата отглеждани в семейство.

Средно аритметични стойности:

$|x| = 9,48$ (при деца в семейство) $> |x| = 8,14$ (при деца от институция)

Дисперсия: $|s| = 3,53$ (при деца в семейство) $< |s| = 4,7$ (при деца в институция)

Тези резултати показват, че повечето деца отглеждани в семейство имат резултат близък до средния. Отклонението е по-малко за разлика от децата отглеждани в институция.

При търсене на статистически значима разлика в развитието на социалния интерес при деца отглеждани в семейна среда и в институция използвахме метода на Т-критерии, прилаган за малки извадки. Стойностите на Т-критерия за нашето изследване са:

t-емпирично= 1,34

t-емпирично < t-таблично= 2,32

Тези резултати показват, че липсват статистически значими различия в стойностите на социалния интерес при децата от двете изследвани групи. Причината за това най-вероятно се дължи на малките и нерепрезентативни

извадки с които е направено изследването. Анализът на графичните изображения на социалния интерес на децата от двете извадки показва редица девиации при развитието на социалния интерес при деца от институция. Те могат да бъдат открити във факта, че цели области от социалния живот не са представени в познавателните структури и поведенчески модели на децата отглеждани в институция. Най-големи дефицити в това отношение могат да бъдат посочени в области като възможност за грижа и отглеждане на домашен любимец; унификация на използваното облекло от гледна точка на бързо и удобно обслужване и самообслужване; липса на достъп до материални предмети като семеен автомобил, личен телефон или телефон на семейството; липса на индивидуален стил на обзавеждане и грижа за домашния бит под формата на мебели, вещи и пространство, а оттам и до дейностите свързани с тези вещи.

Изводи:

1. Децата в семейна среда определено развиват по-високо равнище на социален интерес.
2. При децата отглеждани в институция липсват цели области на познание и модели на практическо поведение в различни страни от социалния живот.
3. В някои от дейностите, свързани с уменията за самообслужване, децата от социалния дом показват равни или значително завишени резултати спрямо децата, отглеждани в домашна среда. Допускаме, че този факт се дължи не толкова на развитие на социалния интерес, отколкото до задължителното изискване към тях от страна на възпитателите. Например, учат се да си оправят леглото, защото се изисква от тях, т.е. мотивът на изпълнение не оказване на помощ на възрастния.
4. Независимо, че не е налице пълно покритие на графичните данни със

статистическите данни се потвърждава хипотезата за наличието на по-високо равнище на развитие на социален интерес при децата отглеждани в семейна среда.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адлер, А. Възпитание на децата (превод от немски), ИК „Здраве и Щастие”
2. Адлер, А. За нервния характер, ИК „Здраве и щастие”
3. Адлер, А. (2010), Неврози. ИК «Здраве и щастие»
4. Игнелзи, С. Учебната среда за деца със специални педагогически потребности, София: Фондация „Стъпка по стъпка”, 2001
5. Корсини, Р. (1998) (ред), Енциклопедия по психология. София: «Наука и изкуство»
6. Маринова, К. Детето от детския дом. Проблеми на емоционално-социалното развитие, Стара Загора, 1990
7. Марцинковская Т.Д История психологии. М: Из-во „Академия” 2002г.
8. Стойкова, Ж. Възрастово развитие и еволюция на социалния интерес в парадигмата на индивидуалната психология. Хабилитационен труд. Тракийски университет. Стара Загора, 2011
9. Стойкова, Ж. Недоносеното дете. Стара Загора, 2011
10. Уолтън, Ф., Ж. Стойкова. Съвременни адлериански профили. Стара Загора: Тракийски университет: Контраст, 2010
11. Adler, A. The Meaning of Life, In H. Stein, (ed.). *The collected Clinical works of Alfred Adler*, Vol. 6, pp .170-177, 2004
12. Ansbacher, H.L.& Ansbacher , R.R.(eds.) *The Individual Psychology of Alfred Adler*, New York, Harper & Row, 1956
13. McCawley, C. W., K. A. Walton. *The Courageous Parent*. Adlerian Child Care Books, Columbia , 2009

ИНФОРМАЦИЯ ЗА АВТОРИТЕ

Неделина Здравкова – асистент по психология в Педагогически факултет към Тракийски университет, гр. Стара Загора, България

Дочка Цветкова – студентка IV курс „Социална педагогика” в Педагогически факултет към Тракийски университет, гр. Стара Загора, България